

Осьодло В.І., начальник кафедри суспільних наук Національного університету оборони України, доктор психологічних наук, доцент, м. Київ

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ТА ІСНУВАННЯ СТУДЕНТСЬКИХ СІМЕЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОВЕДЕНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розкрито результати проведених досліджень за проблематикою створення та існування студентських сімей

Ключові слова: студентська сім'я, шлюбно-сімейні стосунки, психологічна готовність

Постановка завдання у загальному вигляді та його зв'язок із практичними заходами. Розвиток та існування людства безпосередньо пов'язані з виникненням і функціонуванням інституту сім'ї. Адже саме сім'я, як вказано у Сімейному кодексі України [1], є первинним та основним осередком суспільства. Вона створюється для благоустрою, біологічного і соціального впорядкування життя людського роду. Потрібно зазначити, що сім'я є більш складною системою відносин, ніж шлюб, оскільки вона, у багатьох випадках, об'єднує не тільки подружжя, але й їх дітей, а також інших родичів та близьких. Крім того, сім'я, на думку соціологів [2], виступає як соціальна клітина суспільства, є дуже близькою до "оригіналу" моделі всього суспільства, в якому вона функціонує. При цьому шлюбно-сімейні стосунки, як найважливіша сфера життєдіяльності особистості, складають її життєвий простір, визначаючи якість життя, слугуючи полем для особистісної самореалізації. Однак, специфіка сучасного життя обумовлює виникнення певних проблемних питань в існуванні інституту сім'ї, що і обумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що окремі проблемні питання, пов'язані з різними аспектами сімейно-шлюбної взаємодії, розглядали у своїх працях такі дослідники як Т. В. Андреева (Сімейна психологія) [3], О. І. Бондарчук (Психологія сім'ї) [4], О. Я. Кляпець (Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу та сімейно-шлюбні домагання) [5], С. В. Ковальов (Психологія сучасної сім'ї) [6], Л. Б. Шнейдер (Сімейна психологія) [7] та ін.

Серед зарубіжних дослідників сім'я була у центрі уваги таких науковців як: К. Вітек (Проблеми подружнього благополуччя) [8], М. Джеймс (Шлюб і кохання) [9], Е. Г. Ейдемільер, В. Юстіцкіс (Психологія і психотерапія сім'ї) [10], Р. У. Річардсон (Сили сімейних уз) [11], В. Сатір (Як будувати себе і свою сім'ю) [12] та ін.

Як свідчить практика, процес створення сім'ї суттєво залежить від багатьох чинників, і, перш за все, особистісного. Зважаючи на те, що вступ до шлюбу та підтримання його стабільності для багатьох молодих людей є складним, часто непосильним завданням, виникає потреба у науковому вивченні цієї проблеми та виявленні ефективних шляхів підготовки молоді до майбутнього сімейного життя. Оскільки значну частину молоді складають студенти

вищих навчальних закладів ВНЗ, тому метою статті є проведення теоретичного аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників проблеми створення та існування студентських сімей.

Виклад основних положень. Теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників проблем створення та існування сім'ї свідчить про те, що вчені досліджували різні аспекти психології сім'ї: вплив ціннісних орієнтацій та шлюбно-сімейних настанов партнерів на майбутню подружню взаємодію (О. Я. Кляпець, В. Г. Постовий, М.-Л. А. Чєпа), характер емоційних стосунків та невдале подружнє життя (Г. Навайтїс, І. А. Семенкіна, Р. П. Федоренко, Г. А. Фомюк, та ін.). Зарубіжні психологи вивчали сутність феномену кохання, розробляли та доповнювали його типологію та техніку сімейної терапії (М. Джеймс, А. Маслоу, Д. Фрімен та ін.), досліджували причини та вияви невротичного кохання, особливості створення сім'ї та розлучень (К. Вітек, В. Сатїр, К. Хорні, та ін.).

Щодо досліджень студентських сімей, то їм, на жаль, поки що є обмаль. Вони були предметом наукового інтересу незначної кількості дослідників, зокрема, таких як: Б. І. Говако (Студентська сім'я), В. О. Каблуков (Проблеми студентської сім'ї), В. О. Балцевич, С. М. Бурова, А. К. Воднева (Студентська сім'я: стан, проблеми та перспективи) [13].

Більшість дослідників звертають увагу на те, що сім'я є відкритою соціальною системою, оскільки знаходиться в постійному взаємообміні з навколишнім середовищем. Починаючи з народження й до самої смерті, людське життя пов'язане, як правило, із нею. У сім'ї відбувається формування й самореалізація особистості. Родина виконує і такі важливі для людини функції, як опіка й турбота, соціально-психологічний захист, а також сприяє збереженню психічного здоров'я членів сім'ї. Вона сприяє адаптації особистості чоловіка й жінки в кризових умовах.

Одночасно сім'я задовольняє і найважливіші особистісні потреби членів сім'ї, значення яких постійно зростає. Серед них потреба відчувати єдність, усвідомлювати власну цілісність і унікальність, в довірливому спілкуванні, співпереживанні, співучасті. Іншими словами, шлюб сьогодні набуває самостійного значення як важливий інститут організації особистого та сімейного благополуччя. На зміну традиційним ролям прийшла гнучка, еластична кооперація стосунків і діяльності, заснована на спільності, цілей, потреб, поглядів, емоцій. Така діяльність стає не тільки ідеалом, але і реальністю для великої кількості сімей та важливою характеристикою сімей нового типу.

Серед дослідників прийнято розглядати різні форми шлюбно-сімейних стосунків. При цьому поняття "оптимальний вибір форми шлюбно-сімейних стосунків" автор психологічних чинників вибору молодою людиною цивільного шлюбу О. Я. Кляпець [14] інтерпретує як вибір такої форми шлюбу, що найповніше задовольняє потреби особистості, відповідає її психологічним властивостям, а також сприяє особистісному розвитку.

Потрібно сказати, що стабільність молодої сім'ї суттєво залежить від особливостей перебігу дошлюбного періоду. Дошлюбний період можна назвати періодом пошуку індивідом тієї людини, з якою можна створити власну сім'ю. Дослідники (З. Г. Кїсарчук, О. І. Єрмусевич) [15, с. 30] цей період на-

зивають залицанням (“монада”) і вказують, що в цей час молодій людині належить: пожити самостійно та набути деякого досвіду самостійного життя; перевірити на практиці ті правила, що засвоєні у батьківській сім’ї, і віднайти власне ставлення до них; виявити, чого їй бракує, що їй потрібно, чим і якою мірою вона володіє; з’ясувати для себе, ким вона є, якою вона є, з ким вона хоче бути, як та за яких умов це можливо і бажано; відчути відповідальність за свою долю, оцінити свої індивідуальні уміння як дорослої людини.

Фахівець з сімейної психології Л. Б. Шнейдер до особливостей дошлюбного періоду відносить весь життєвий сценарій людини від народження до шлюбу. На цьому етапі досягається часткова психологічна і матеріальна незалежність від генетичної сім’ї, набувається досвід спілкування з протилежною статтю, проходить вибір шлюбного партнера, набувається досвід емоційного і ділового спілкування з ним.

Наступним механізмом, котрий тісно пов’язаний з ідентифікацією, є емпатія, тобто прагнення емоційно відгукнутися на проблеми іншого (співпереживати, співчувати). Важливими формами емпатії є співпереживання, тобто переживання індивідом тих самих емоційних станів, почуттів, які відчуває інший, через ототожнення з ним, і співчуття – переживання негараздів іншого безвідносно до власного стану.

У дошлюбному періоді прийнято виділяти дошлюбне знайомство та дошлюбні стосунки. Стосовно дошлюбного знайомства, то дослідники вважають, що, у переважній більшості, воно виникає в ситуаціях, які супроводжуються “ефектом ореола”. Ефект ореола – це тенденція того, хто сприймає, перебільшувати однорідність особистості співрозмовника, переносити сприятливе (чи несприятливе) враження про одну якість індивіда на всі інші його якості. Переважна більшість людей намагається мати кращий вигляд, ніж він є в реальному житті. Для цього молоді люди одягають на себе певні “маски” і через це виникає спілкування масок, яке може ввести одне одного в оману.

Вітчизняними дослідниками з’ясовано особистісні якості, які є сприятливими для вступу до шлюбу. До таких відносяться: оптимізм та емоційність, старанність, здатність виконувати підлеглі ролі при збереженні власних суджень, доброзичливість, уміння розпоряджатися грішми.

Суттєвим механізмом, що забезпечує встановлення, збереження і розпад міжособистісної взаємодії є психологічна сумісність. Вона відображає максимальну суб’єктивну задоволеність партнерів одне одним при високих енергетичних витратах та взаємній ідентифікації (М. М. Обозов).

Є різні точки зору на подружню сумісність, але дослідники сім’ї спільні в думці: схожість в поглядах, духовна та сексуальна гармонія забезпечують стабільність сім’ї, створюють сприятливий психологічний клімат і свідчать про психологічну сумісність.

Дослідники розрізняють три моделі вибору майбутнього шлюбного партнера: модель фільтрів, модель максимізації вигоди, модель доповнення.

Відповідно до першої моделі вибір партнера є багатоступінчастим процесом. На першій стадії проходить фільтрація за принципом гомогенності (з’ясовується схожість поглядів). На другій стадії спрацьовує фільтр ціннісно-орієнтаційного поєднання (симпатія виникає при співпаданні цінностей, пе-

реконань та світоглядних позицій). На третій позиції фільтрація проходить за потребнісно-мотиваційним принципом. Важливим для зближення майбутніх шлюбних партнерів і прийняття ними рішення про створення сім'ї є співпадання базових потреб.

Модель максимізації передбачає, що формування шлюбної пари відбувається при наявності у партнера максимальної кількості бажаних якостей. Чим більша кількість співпадань, тим більша вірогідність вступу до шлюбу.

Щодо моделі доповнення, то привабливою є ситуація, коли партнер володіє певними якостями, рисами характеру, інтересами чи вміннями. Такий механізм компенсації спрацьовує за принципом компліментарності.

Дослідження, проведені вітчизняними психологами та соціологами, дозволяють оцінити сучасний стан функціонування сім'ї як критичний. Показниками такого стану виступають: погіршення матеріального благополуччя сім'ї, відсутність нормальних умов для її життєдіяльності, зниження народжуваності, динаміка розлучень, дисфункційний розвиток сім'ї, що проявляється в підвищенні сімейної напруги, незадоволеності, нівелюванні почуттів, співзалежності.

Отже, проблема невідповідності молоді до створення сім'ї вимагає пошуку ефективних шляхів її вирішення. На нашу думку одним із таких шляхів є створення багатоступінчастої системи підготовки молоді до створення сім'ї, яка б крім середньої школи, функціонувала б і у вищих навчальних закладах. Час навчання у навчальному закладі співпадає з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистих рис. Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в умовах навчального закладу з'являються широкі можливості для вибору шлюбного партнера. Засвоєння сімейних ролей розпочинається ще задовго до створення сім'ї. Дослідники виділяють три основних етапи в цьому процесі, зокрема: дошлюбний, шлюбний до народження дитини та шлюбний після народження дитини. Що стосується дошлюбних уявлень молоді про сімейне життя, то найчастіше вони ґрунтуються на досвіді батьківської сім'ї, друзів та знайомих. Проте, ці уявлення є недостатніми, безсистемними та розрізненими. Зазвичай, характер дошлюбних стосунків переноситься до сімейного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – 139 с.
2. Голод С. И. Стабильность семьи: социологический и демографический аспекты / С. И. Голод. – Л. : Наука, 1984. – 152 с.
3. Андреева Т. В. Семейная психология: учеб. пособ. / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
4. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій / О. І. Бондарчук ; відп. ред. І. В. Хронюк. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
5. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / О. Я. Кляпець ; Ін-т соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2004. – 178 с.

6. Ковалёв С. В. Психология современной семьи : книга для учителя / С. В. Ковалёв. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
7. Шнейдер Л. Б. Семейная психология : учеб. пособ. для вузов / Л. Б. Шнейдер. – Изд. 3-е. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2007. – 736 с.
8. Говако Б. И. Студенческая семья / Б. И. Говако. – М. : Мысль, 1988. – 158 с.
9. Джеймс М. Брак и любовь : [пер. с англ.] / М. Джеймс. – Москва, 1985. – 82 с.
10. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис ; гл. ред. В. Усманов. – Изд. 2-е, расшир., дополн. – СПб : Питер, 1999. – 656 с.
11. Ричардсон Р. У. Силы семейных уз : [пер. с англ.] / Р. У. Ричардсон. – СПб. : Акцидент, 1994. – 136 с.
12. Сатир В. Как строить себя и свою семью : [пер. с англ.] / В. Сатир. – М.: Педагогика-Пресс, 1992. – 192 с.\
13. Студенческая семья: состояние, проблемы, перспективы / В. А. Балцевич, С. Н. Бурова, А. К. Воднева [и др.]. – Минск: Университетское, 1991. – 102 с.
14. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / О. Я. Кляпець ; Ін-т соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2004. – 178 с.
15. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї : у 3 кн. Кн. 1 : навч. посіб. / З. Г. Кісарчук, О. І. Єрмусевич. – К. : Главник, 2006. – 128 с.

Осьодло В.І., начальник кафедри суспільних наук Національного університету оборони України, доктор психологічних наук, доцент, м. Київ
Тюріна В.В., старший офіцер-психолог відділення виховної роботи військової частини А0799, м. Київ

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Розкрито змісту психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї.

Ключові слова: студентська сім'я, шлюбно-сімейні стосунки, психологічна готовність.

Постановка завдання у загальному вигляді та його зв'язок із практичними заходами. Під час навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ) студенти часто створюють сім'ї. Проте практика свідчить, що не зважаючи на наявність різноманітних чинників, які підштовхують студентів до створення сімей, їхні шлюбні союзи не завжди є стабільними та благополучними. У свою чергу, внутрішньосімейні розлади негативно позначаються на психічному здоров'ї студентів та результатах їх навчання. Наявність такої проблеми